

DIMITRIE ONCIUL

**MOMENTE
MEMORABILE
DIN
ISTORIA ROMÂNIEI**

Editura BOOKSTORY

București

– 2023 –

CUPRINS

DIN ISTORIA ROMÂNIEI	5
-----------------------------------	----------

I. Românii în Dacia Traiană până la întemeierea Principatelor Române.....	5
--	----------

II. Țara Românească și Moldova de la întemeierea Principatelor până la 1866	27
--	-----------

a) Sub dinastiile Basarabilor și Bogdan-Mușatinilor	27
b) Sub domni din diferite familii	83

III. România sub domnia regelui Carol I	123
--	------------

a) Întemeierea dinastiei și consolidarea statului unit	123
b) Neatârarea și Regatul. Cultura în domnia regelui Carol I	150

DIN ISTORIA ROMÂNIEI¹

I

Românii în Dacia Traiană până la întemeierea Principatelor Române

România împreună cu țările locuite de români la nordul Dunării între Nistru și Tisa, unite în Antichitate sub numele Dacia, au fost cuprinse în lumea romană și câștigate pentru latinitate, în urmă cu 1 800 de ani, prin cucerirea și colonizarea Daciei de către împăratul Traian, întemeietorul poporului român. Cu vreun secol mai înainte se aruncase prima sămânță a naționalității române la sudul Dunării, în părțile locuite de vechii iliri (străbunii albanezilor de astăzi) și de foștii traci (aproape înrudiți cu ilirii), între Adriatica și Marea Neagră, țări definitiv supuse de romani sub împăratul Octavian August, după cuceririle începute aici în timpul Republicii. Dar abia creația lui Traian, prin care stabilirea elementului roman la Dunăre a fost îndeplinită, a dat ființă poporului român în Dacia.

Chiar de la cele dintâi mărturii istorice asupra românilor ca popor propriu, cu numele de „vlahi“, începând din secolul al XI-lea, tradiția istorică despre

¹ Retipărită din *Călăuza oficială a Expoziției generale române din 1906* și revăzută de autor

originea lor (constatată mai întâi la scriitori bizantini din secolul al XI-lea și al XII-lea) îi prezintă în legătură cu Traian și cucerirea Daciei sau ca urmași ai colonilor romani de aici. De asemenea, cei dintâi cronicari ai Ungariei (din secolul al XII-lea și al XIII-lea) îi cunosc pe „vlahii“ din regatul ungar ca foști „coloni ai romanilor“, rămași în țară și găsiți aici de unguri. Și tradiția națională, constatată mai întâi în prima jumătate a secolului al XVI-lea ca tradiție scrisă, a păstrat cunoștința originii de la „Râm“ (Roma), de când călugării din mănăstirea Deal îi spuneau lui Francesco della Valle (1532): „Traian împăratul, cucerind această țară, o împărți ostașilor săi și o făcu colonie de romani“.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, o seamă de istorici și filologi au opus acestei tradiții constante, până atunci general admisă în istoriografie, o teorie contrară, conform căreia românii din Dacia (daco-românii) s-ar fi format ca popor la sudul Dunării, laolaltă cu frații lor din Peninsula Balcanică (macedo-românii), de unde ei ar fi emigrat în Evul Mediu spre a popula vechea Dacie, părăsită de romani cu mai multe secole mai înainte. Fără mărturii directe în sprijinul unei transmigrării de acest fel, care până acum n-au putut fi produse, știința nu poate părăsi tărâmul real al tradiției istorice, adevărită chiar de la prima arătare a românilor în istorie. Așadar, cucerirea Daciei de către romani în urmă cu 1 800 de ani este punctul de plecare al istoriei române pe același pământ locuit de români.

Dacii, popor de neam trac (din familia indo-europeană), înființară înaintea de mijlocul secolului I î.Hr., sub regele lor Burebista, un regat puternic între Nistru și Tisa, care-și întinse curând stăpânirea și peste Dunăre, în părțile trace și ilirice la hotarele romane, iar spre apus până la poalele Alpilor, spre răsărit până la gura Niprului. Această unire a neamurilor traco-ilirice din țările dunărene făcea din regatul lui Burebista un vrăjmaș primejdios Romei. Împotriva vecinului amenințător, Cezar organizează o expediție, care însă fu zădărnicită prin moartea lui. Urmașul său, Octavian August (43 [31] î.Hr. – 14 d.Hr.), întinzând stăpânirea Romei până la Dunăre, trimise o oaste în Dacia pentru a-l pedepsi pe nepașnicul vecin care neliniștea noua cucerire: era prima oaste romană ce călca atunci pământul Daciei. Șapte decenii după aceasta, timp în care dacii, divizați între ei, au rămas în pace cu romanii, regele lor Decebal, reunindu-i sub autoritatea sa, începu ostilitățile pe timpul împăratului Domițian (81–96), năvălind în Moesia (provincia dintre Dunăre și Balcani). Două oști romane au fost bătute, până când a treia repurtă o victorie asupra dacilor în țara lor. Prin pacea încheiată apoi, Decebal intra în clientela Imperiului Roman, ca „amic al amicilor și dușman al dușmanilor romanilor“, cu îndatorirea de a servi cu trupe auxiliare; iar Domițian se obliga să-i plătească subsidii anuale pentru întreținerea trupelor și să-i pună la dispoziție meșteri romani pentru lucrările de război și de pace: ca și cum Roma s-ar fi făcut tributară dacilor.

Această rușine o șterse Traian (98–117), supunând Dacia, în două războaie conduse de el însuși. În primul război (101–102), Decebal fu silit să primească condiții de pace prin care Dacia, ca țară sub clientelă romană, deveni efectiv dependentă de Imperiul Roman; capitala Sarmizegetusa și alte cetăți dace primiră garnizoane romane, potrivite a ține țara în ascultare. Regele dacilor neconformându-se condițiilor de pace, după trei ani războiul începu din nou. De această dată însă, Traian luă hotărârea să supună Dacia cu desăvârșire, prefăcând-o în provincie romană.

În acest scop, el făcu minunatul pod de piatră peste Dunăre, ale cărui rămășițe se văd încă astăzi la Turnu-Severin. Podul, început pe malul stâng în primul război, era realizat ca să împreuneze definitiv malul stâng cu malul drept. Al doilea război începu în 105 și se sfârși în 106. Cu admirabilă vitejie, dacii susținură această luptă de moarte, în care o mare parte a popoului fu nimicită. Când totul era pierdut, Decebal se străpunse cu arma sa; fruntașii popoului îl urmară în moarte prin armă proprie sau prin venin, spre a nu împărți soarta celor căzuți în robie; alții, spre a-și scăpa libertatea, se retraseră în masă la hotarele dinspre miazănoapte și răsărit ale pământului. Dacia, prin moarte și prin emigrare în mare parte golită de locuitori, fu făcută provincie romană și din nou populată cu „nenumărate cete de oameni din toată lumea romană“, cum zic scriitorii antici. Importanța ce s-a dat atunci acestei cuceriri se vede din faptul că festivitățile serbate la

Roma în lauda ei au ținut 123 de zile, timp în care 10 000 de gladiatori au luptat și 11 000 de fiare au sângerat în arenă pentru desfătarea poporului. În amintirea ei, Traian a ridicat monumentul triumfal Tropaeum Traiani, de la Adamclisi, în Dobrogea; iar la Roma se făcu forul lui Traian, în mijlocul căruia se înalță de atunci columna lui Traian, cu reliefuri ce reprezintă episoade din războaiele dacice. Un monument mai nepieritor însă, Traian și-a durat în Dacia cucerită: poporul român.

Dacia lui Traian (cu partea de la țărmul mării, unită cu provincia Moesia Inferioară din dreapta Dunării și numită Ad-Moesiam) se întindea între Dunăre, Tisa și Nistru, coincidând aproape cu teritoriul de răspândire de acum al românilor la nordul Dunării. Dar nu tot teritoriul românesc de astăzi în această parte a fost romanizat în timpul stăpânirii romane. Colonizarea cu acele „nenumărate cete de oameni din toată lumea romană“ ce au fost aduse în Dacia cuprindea numai Oltenia cu malul opus al Oltului, partea răsăriteană a Banatului și Ardealul, în întindere aproximativă de 1 000 de mile romane (1 500 km) împrejur. Aici se desfășura toată viața romană în Dacia, despre care numeroasele inscripții romane și celelalte descoperiri arheologice din aceste părți ne dau elocventă mărturie. Colonia romană se întindea mai ales de-a lungul căilor romane ce străbăteau provincia de la miazăzi spre miazănoapte, cu ramificări spre apus și răsărit; de la Dunăre plecau cinci căi cunoscute, trei prin Oltenia (pe

Olt, pe Jiu și de la podul lui Traian), două prin Banat (de la gura Cernei și de la gura Carașului), unindu-se parte în Oltenia și în Banat, parte la Ulpia Traiana (vechea Sarmizegetusa, la Grădiște lângă Hațeg), metropola Daciei, și la Apulum (Alba Iulia), de unde ele se continuau spre miazănoapte printr-o singură linie, pe la Potaissa (Turda) și Napoca (Cluj) până la Porolissum (Moghigrad), punctul cel mai nordic al coloniei romane în Dacia. În legătură cu acestea, alte căi duceau spre apus, în regiunea minelor de aur și pe Mureș până la Tisa, precum și spre răsărit (pe valea superioară a Oltului, pe Târnava Mare, pe Mureș și pe Someș, cu legături transversale între ele) până la valul Carpaților.

De-a lungul acestor căi, presărate de cetăți, stațiuni și așezări romane, s-a dezvoltat o viață romană mai intensă, cu civilizația și influența ei covârșitoare, așa încât Dacia lui Traian deveni curând una dintre cele mai înfloritoare provincii ale imperiului, numindu-se Dacia Felix (Dacia Fericită). În afară de rețeaua căilor romane, nu sunt constatate alte urme romane decât de castru detașate și de fortificații (valuri) la hotarele răsăritene și apusene, cu câteva așezări romane pe malul Dunării. Aici populația autohtonă, împăcată cu noua stăpânire, a continuat să ducă viața sa proprie, mai mult sau mai puțin neatinsă de influența civilizației romane. Și în părțile colonizate s-au păstrat resturi de populație dacă, care au transmis cuceritorilor vechile numiri topografice; dar aceste resturi, neînsemnate ca

naționalitate, s-au contopit în urmă cu elementul dominitor, romanizându-se. Administrația și militarismul romanilor, cu puterea lor asimilatoare, au desăvârșit romanizarea provinciei în părțile colonizate. Astfel, în mai bine de un secol și jumătate de stăpânire romană, elementul latin a prins rădăcini trainice între Olt (Alutus) și Timiș (Tibiscus) până pe Mureș (Marisus sau Marisia), teritoriu colonizat mai intensiv (unde și alte numiri antice se recunosc în cele de astăzi), cu ramificări în Munții Apuseni, pe Ompoiu (Ampelus), pe Criș (Gerasus sau Crisia) și pe Someș (Samus).

În 271, Dacia fu pierdută pentru Imperiul Roman. Pe timpul anarhiei din imperiu sub Gallienus (260–268), partea cea mai mare a provinciei căzu în mâinile barbarilor năvălitori de la miazănoapte și răsarit. Între aceștia, cei mai puternici erau goții, popor german, care de curând se așezase la nordul Mării Negre, venind de lângă Marea Baltică. Împăratul Aurelian (270–274), neputând recuceri Dacia pierdută, cu toată victoria obținută asupra goților (271), făcu pace cu ei, cedându-le provincia ca unor federați ai imperiului, în schimbul îndatoririi lor de a păzi limita dunăreană și de a servi cu trupe auxiliare.

În urma acestei renunțări, cele două legiuni romane din Dacia, mai înainte cu cartierele generale la Apulum (Alba Iulia), Potaissa (Turda) și Napoca (Cluj), iar în timpul din urmă concentrate în Banat (regiune mai puțin expusă năvălirilor), au fost retrase. Odată cu legiunile s-au strămutat și provincialii romani

din partea încă stăpânită până atunci, câți se solidariză cu imperiul. Aurelian le asigură locuințe în provincia nou înființată dintr-o parte a Moesiei în dreapta Dunării, numită Dacia, în amintirea provinciei părăsite, sau, spre deosebire de aceasta, Dacia Aureliană, așezată în preajma Olteniei. Așa se sfârși, după 165 de ani, dominația romană în Dacia lui Traian.

* * *

Este bine înțeles că nu toată populația romană și romanizată a Daciei Traiane a fost strămutată peste Dunăre, așa cum nici Dacia Aureliană (unde se arată că au fost așezați provincialii strămutați), provincie aproximativ cât Oltenia de mare, n-ar fi putut s-o adăpostească toată, pe lângă vechea sa populație. Negreșit, un număr destul de însemnat de provinciali romani, mai ales din clasa de jos ce nu prea avea simțământul solidarității cu imperiul, a rămas în țară sub stăpânirea goților, transmitând urmașilor denumirile vechi ce s-au păstrat până astăzi, chiar în părțile colonizate de romani. Și numele „Calea lui Traian“, pe care locuitorii din Valea Oltului îl dau și acum resturilor căii romane de aici (adeverit ca nume popular la începutul secolului al XVIII-lea), reprezintă, în Antichitate, drumul de la Apulum la Porolissum, numit în inscripții Via Traiana. Iar când în Evul Mediu românii încep să fie menționați în părțile Daciei, ei se găsesc aici mai întâi chiar în părțile ce au fost colonizate de romani, unde și tradiția cronicilor naționale arată locuințele lor mai vechi.

Continuitatea elementului roman în aceste părți, ca bază pentru formarea poporului român în Dacia Traiană, are drept mărturie și vechea tradiție istorică despre originea românilor.

Stăpânirea barbarilor ce s-au succedat în Dacia, după părăsirea ei de către romani, a atins mai puțin părțile romanizate. Goții (271–375), deși stăpânind toată țara, s-au așezat aici, ca popor nedepins cu traiul de la munte, numai în șesul dintre Carpați și Nistru; aici se constată locuințele goților apuseni (vizigoți), care stăpâneau Dacia, și aici s-a găsit tezaurul gotic de la Pietroasa, singura rămășiță de la stăpânirea lor. De asemenea, hunii (375–453), popor turanic (de rasă mongolă) din stepele Asiei, care au stăpânit Dacia în urma goților, n-au locuit aici decât în șesul Tisei, având centrul puterii lor (cu reședința lui Attila) între Tisa și Dunăre. Tot în șesul dintre Tisa și munți îi găsim pe gepizi (453–566), de neam gotic, care după risipirea hunilor au luat în stăpânire Dacia ca federați (cum fusese goții) ai Imperiului Roman de Răsărit (395–1453), apoi pe avari (566–799), de neam turanic (ca și hunii), următorii ei stăpânitori, cu centrul puterii lor dincolo de Tisa.

Aceste popoare, originare din șes sau stepă, n-au avut, ca stăpânitori ai Daciei, locuințele lor pe teritoriul coloniei romane, unde în părțile muntoase era adăpostită vechea populație. Aici, în timpul năvălirilor, s-au așezat în mase numai vechii slavoni (amestecați cu sarmați), veniți ca supuși ai celorlalți barbari și în

alaiul lor (în secolele III–VI), poporul care, în numirile topografice de origine slavă, răspândite pe tot teritoriul Daciei, ca și în numeroasele elemente slave în limba daco-românilor, a lăsat mărturia existenței sale mai îndelungate, el însuși dispărând aici prin romanizare.

Din timpul stăpânirii barbarilor în Dacia nu avem nicio știre despre elementul roman de aici, până la invazia avarilor. Abia sub stăpânirea acestora se arată la nordul Dunării o populație creștină mai numeroasă, de origine romană, numită „captivii avarilor“, care în unire cu bulgarii, supuși avarilor, s-au ridicat (în secolul al VII-lea) să scuture jugul avar. Între așa-numiții captivi ai avarilor, arătați ca „popor întins și numeros“ ce se compunea din captivi transportați de avari din provinciile romane de la sudul Dunării, pe timpul năvălirilor făcute în imperiu (până la 626), și din indigeni convertiți de ei la creștinism, erau negreșit și urmașii provincialilor romani rămași în Dacia. La aceștia, cuvântul de mângâiere al lui Hristos ajunsese încă înainte de propagatorii aduși de avari. În provinciile romane de pe malul drept al Dunării, biserica creștină, de la organizarea ei sub Constantin cel Mare (325) încoace, era înfloritoare până la invazia slavilor la începutul secolului al VII-lea. Contactul viu cu creștinii de acolo, favorizat prin legăturile federale ale goților și gepizilor cu imperiul, era mijlocul cel mai activ pentru răspândirea noii credințe la nordul Dunării. Pe lângă această influență continuă de trei secole, și captivii transportați din imperiu de către barbari,

precum cei aflați sub avari, făceau o vie propagandă creștină.

Astfel, numărul creștinilor în Dacia a sporit așa încât sub avari ei puteau fi considerați ca „popor întins și numeros“. Terminologia creștină de origine latină în limba română, cu caracterul ei vechi, este cea mai sigură probă că românii sunt creștini din timpul roman: ei sunt creștini, și la sudul Dunării și în Dacia, din perioada romană a bisericii creștine din provinciile dunărene, cu limba bisericească latină și cu organizație dependentă de scaunul de la Roma. Când slavii păgâni au ocupat provinciile romane din dreapta Dunării și au desființat organizația bisericească de acolo, creștinarea stră-românilor era îndeplinită.

Așezarea slavilor în Peninsula Balcanică pe la începutul secolului al VII-lea a transformat cu desăvârșire împrejurările etnice la Dunăre. Provinciile dunărene între Adriatică și Marea Neagră, romanizate în cursul stăpânirii romane de șase secole și mai bine, fură ocupate de slavi (slavoni în părțile răsăritene, sârbi în cele apusene) și pierdute pentru imperiu, care prin urmare pierdu caracterul său roman de până atunci, devenind preponderent elementul grec din părțile meridionale.

Limba latină, până atunci limba statului în „Romania“ (cum se numea Imperiul Roman de Răsărit sau bizantin), fu scoasă din administrație și din oaste, fiind înlocuită cu cea greacă (606). Aceasta este epoca ce-i desparte pe romani de români. Elementul roman